

Doc. dr. Hazema Ništović

ODBRANA PRAVA NA NOMINACIJU JEZIKA (STO GODINA OD ZABRANE NAZIVA BOSANSKI JEZIK – 1907.-2007.)

Sažetak

U periodu vladavine Austro-Ugarske monarhije Kalaj je dao poseban značaj terminu bosanski jezik, koji je bio u upotrebi sve do kraja njegovog političkog djelovanja.

Poslije Kalajevog odlaska sa bosanskohercegovačke političke scene novi nacionalno-politički kurs zacrtao je Stefan Burian. Naredbom Zemaljske vlade, 4. oktobra 1907., dolazi do izmjene naziva jezika. Naime, naređeno je da se bosanski jezik svugdje naziva srpsko-hrvatski, a da se naziv zemaljski jezik može upotrebljavati tamo gdje je riječ općenito o nazivu jezika zemlje.¹

Bošnjaci ovo doživljavaju kao povredu nacionalnih i vjerskih interesa. Istaknuti bošnjački predstavnici reagirali su što je došlo do prenominacije bosanskoga jezika. Ovaj čin su Bošnjaci doživjeli kao ignoriranje vjerskih i nacionalnih osjećanja. Odluka o zabrani naziva bosanski jezik izazvala je nezadovoljstvo u bošnjačkom korpusu. Časopis Bošnjak ovaj događaj je popratio burnim negodovanjem, tražeći razloge kojima se rukovala Zemaljska vlada pri donošenju odluke o zabrani naziva bosanski jezik

Nacionalni pokreti bili su jaki i nisu dozvolili da bosanski jezik postane iterdijalekatsko sredstvo spajanja.

Sve reakcije ostale su na razini protesta, reagiranja i nezadovoljstva. Zabrana naziva bosanski jezik bila je na snazi gotovo devet desetljeća.

* * *

¹ O ovome više vidjeti kod Dževada Juzbašića: *Jezičko pitanje o austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Sarajevo, 1973., str. 10.

U doba preporodnih pokreta na slavenskom Jugu, polovinom XIX stoljeća, Bosna i Bosanci, a posebno jezik, spominju se u različitom kontekstu i imenovanju. Preporoditelji iz susjednih država ih svrstavaju u južnoslavenske narode i jezike. Identitet Bošnjaka i *bosanskog jezika* utvrđivao se zasebno.

Časopis *Bošnjak* navodi istaknute pojedince koji su dobro poznavali bosansku historiju i koji nisu bili opterećeni političkim nazorima, nego su argumentirano govorili o povijesti Bosne.

Časopis je među faktore bošnjačke identifikacije uvrstio: jezik, slavensko porijeklo, vjeru i običaje. U tekstu *Svačije poštujemo, a svojim se dičimo* navodi se: "*Bošnjaci su jedan poseban ogranak od jugoslavenskog roda i plemena, koji su kroz toliko stoljeća slavno držali svoj jezik, svoje običaje i svoju pravu narodnost. Mi svi imamo jedno stablo sa više ogranaka, a svaka grana ima svoje osobine, svakom svoje pa mirna Bosna.*"²

Bošnjak govori i o bosanskoj historiji te njenom prekrajanju, ne samo od stranaca nego i domaćih. "*Ugri su mnogo bosansku povjestnicu osakatili, nu ako nam je žao na Magjare, mnogo nam je žalije na neku čest i poštenje pravednim – jednokrvnu braću Srbe i Hrvate.*"³ U svojim raspravama *Bošnjak* naciju poima kao zajednicu krvi i tla, a posebno jezika. Bošnjački pisci i politički pregaoci okupljeni oko *Bošnjaka* nisu se razlikovali puno od ostalih tadašnjih nacionalnih buditelja. Svi su se oni, od Vuka i Gaja do Mehmed-bega Kapetanovića, u biti držali shvatanja da je "nacija-jezik".⁴

Časopis *Bošnjak* je na početku svoga izlaženja uspostavio neraskidivu vezu između jezika i nacije. "*Što se tiče našega jezika, to se ne plašimo pred cijelim svijetom otvoreno kazati da nam je i ime našega jezika usko skopčano sa imenom narodnim, te da nam se i jezik naziva bosanskim. Mi smo konzervativne naravi te nećemo da rastavljamo ono što je kroz vjekove spojeno jedno uz drugo i ne možemo jedno izreći a da na drugo ne pomislimo.*"⁵ Jasno je da *Bošnjak* pod pojmom bošnjaštvo podrazumijeva pripadnost Bosni kao državi sa dugogodišnjom tradicijom. U

² U tekstu: *Svačije poštujemo, a svojim se dičimo*, *Bošnjak*, I/1891., br. 26, Sarajevo, 24. XII

³ Isto, str. 1.

⁴ *Bošnjak i pitanje nacionalne identifikacije*, Zbornik rodova, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, Institut za književnost, Sarajevo, 1992., str. 160.

⁵ Anonim: *Svačije poštujemo, a svojim se dičimo*, *Bošnjak*, I/1891, br. 4, od 23. VII, str. 1.

početku se naziv *Bošnjak* odnosio na afirmiranje pripadnosti zemlji, bez obzira na vjersko porijeklo. Dr. Muhamed Hadžijahić navodi da bošnjaštvo nije imalo jednu širu demokratsku platformu, jer su nosioci ovog bošnjaštva u doba Austro-Ugarske uglavnom feudalci, od kojih je Mehmed-beg Kapetanović, kao najizrazitiji ideolog, u isti mah jedini od bosanskih begova, na svoje traženje kao *beg od Vitine*, bio iznimno, *sine prejudicio*, izdignut u red austrijskih vitezova kao nosilac reda *Željezne krune*. Bošnjaštvo *bega od Vitine* nije moglo biti atraktivno ne samo za pravoslavne i katoličke kmetove nego ni za široke narodne slojeve. Pogotovo je izgubilo na svojoj širini kada mu je za vrijeme Austro-Ugarske dat uski muslimanski okvir.⁶

U početku, *Bošnjak* pod bošnjaštvom podrazumijevao je sve ono što je vezano za Bosnu i njene historijske korijene. Jasno je da se na ovaj način neutralizira cjeplanje Bosne i naroda u njoj. Bosna se doživljava kao kompaktna teritorija, a narodi, mada vjerski različiti, u nacionalnom smislu su jedinstveni. Bosanski jezik je bio argument za utemeljenje ideje bošnjaštva, a najznačajniji je, ipak, teritorijalno-historijski faktor razvoja, tj. pripadnost Bosni. Ideja bošnjaštva i *bosanskog jezika*, u širem smislu, brzo je u *Bošnjaku* splasnula, jer je postojanje različite tradicije unutar *bosanskoga jezika*, uključujući tri nijanse jezičkog razvoja, bio povod i jak argument da se bošnjaštvo i *bosanski jezik* počnu vezivati samo za Bošnjake. Uz to, ovo je bio period jakih nacionalnih pokreta i veoma izražene svijesti o nacionalnoj pripadnosti.

Vremenom je postalo jasno da nema ništa od ideje interkonfesionalnog bošnjaštva, a da naziv *bosanski jezik* neće prihvatiti svi narodi u Bosni i Hercegovini.

Nominacija jezika u časopisu Bošnjak

U *Bošnjaku* se, pored naziva *bosanski jezik*, mogu sresti i drugi evazivni nazivi: *svoj jezik*, *naš jezik*, *svoj materinski jezik*, *naški* (govori naški). Na osnovu citata izvedenih iz lista *Bošnjak*, vidi se kako je u terminološkom i neterminološkom smislu nazivan jezik.

"U posljednje doba, to jest prije dvadesetak godina bio je Omer efendija Humo, rođeni Mostarac, koji je na bosanskom jeziku

⁶ Dr. Muhamed Hadžijahić: *Od tradicije do identiteta* – Muslimanska naklada Putokaz, Zagreb, 1990.

*napisao lijepu knjigu pod naslovom 'Ilmihal'."*⁷ Bošnjak navodi pisce koji su pisali na turskom, arapskom i perzijskom jeziku (Šejh Jujo, Ćafi Efendija, Muhamed Šudi, Nerkesi Efendija), *"ali su iz ljubavi prema svojoj braći i domovini pisali i na svom materinskom jeziku"*.⁸

U rubrici *Naši dopisi*, Jusuf Midžić, učenik šerijatske škole, reagira na pisanje nekog *Vatanovog* dopisnika, te spominje turski, arapski i druge jezike, pa kaže: *"Da ne bi g. dopisnik što primijetio ovom odgovoru što ga napisah slatkim maternjim jezikom, neka mi dopusti reći: da to učinih samo radi toga, da me bolje razumije i on i sva ostala braća, a ne može biti što ne znam turski."*⁹

Dokazujući historijsku utemeljenost bosanskog jezika, Bošnjak navodi neke srpske i hrvatske jezikoslovce pa kaže: *"Glasoviti jezikoslovci Vuk Karadžić, Daničić, pa Ljudevit Gaj prenijeli su naš lijepi jezik u književnost obaju rečenih naroda."*¹⁰ Čak se u istom tekstu ponekad nađu svi navedeni nazivi za jezik a da razlozi nisu stilske prirode. Razlozi za brojne evazivne nazive više su posesivne prirode nego uopćavanja naziva jezika za sve Bosance.

Na osnovu kratkih citata iz različitih godišta *Bošnjaka*, pratit ćemo kako je sve jezik nazivan, te koji su se evazivni nazivi upotrebljavali i koji su elidirani oblici prisutni

1891.

"...iz ljubavi prema svojoj braći i domovini na svom materinskom jeziku pisali" (I/1891, br. 1, 2. VII, str. 2)

"...kako se on nije služio sa govorom svojih gragjana, nego sa govorom bosanskim" (I/1891, br. 24, 10. XII, str. 1)

"...da je bosanski izgovor najljepši" (I/1891, br. 24, 10. XII, str. 1)

"...te jezik bosanski uzvisi na dično mjesto književnog jezika" (I/1891, br. 24, 10. XII, str. 1)

"...sve službene spise sa bosanicom i bosanskim jezikom pisali" (I/1891, br. 24, 10. XII, str. 1)

⁷ Anonim: *Prosvjeta o bosanskoj književnosti*, Bošnjak, I/1891, br. 1, 3. VII, str. 3-4.

⁸ Isto, str. 3-4.

⁹ Jusuf Midžić: *Naši dopisi*, Bošnjak, II/1892, br. 23, 9. VI, str. 2.

¹⁰ Anonim: *Svačije poštujemo, a svojim se dičimo*, str. 1.

"...nek' se sličan spis sa *bosanicom* i *bosanskim jezikom* ispiše" (I/1891, br. 24, 10. XII, str. 1)

"Pokojni Knežević što veli za *naš jezik* i *bosanicu* to svijet znade..." (I/1891, br. 26, 24. XII, str. 1-2)

"...da su i Srbi i Hrvati prigrlili *naše nariječje*, a da u Bosni i Hercegovini i sada sva plemstva pišu *bosanicom*" (I/1891, br. 26, 24. XII, str. 1-2)

"...megju našom omladinom svako nastoji kako će *svoj materinski jezik* nanakaziti" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...da smo sad, baš u novije doba zamrznuli na svoje običaje i *lijepi svoj materinski jezik*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"Naši stari umjeli su bolje cijeniti svoje običaje i *svoj jezik*..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"Naši stari nijesu htjeli nikome za volju da ostave svojih običaja ni zaborave *svog materinskog jezika*, a još su manje *svoj lijepi jezik* trovali miješajući u nj' tugje iskvarene rečenice, koje u *našem jeziku* nemaju nikakva značaja..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...ne odbacismo svojih običaja i ne zaboravimo *materinskog jezika*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...nikad se nije čulo da je plemenita i ponosna Bosanka za volju Osmanlije – svoga čovjeka - zaboravila *svoj materinski jezik*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"Glasoviti Mehmed-paša Sokolović nije se stidio govoriti *svojim materinskim jezikom*..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...u kancelariji velikog vezira govorilo se samo *bosanski*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"Za to što je Mehmed-paša tako ljubio svoj narod i *svoj materinski jezik*..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...ostade vjeran svojoj miloj otadžbini i svom *materinskom jeziku*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"Naši stari sačuvaše nam naše lijepe običaje i *materinski jezik*..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...oni nam *naš jezik* sačuvaše kroz vijekove" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...svi ne znaju i ne moraju znati *našega jezika*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...mnogi su iz *našeg jezika* naučili i ovdje barem toliko, da mogu natucati" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"*Naš jezik* nije tako lahak..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...oni prave velike pogreške u *našem jeziku*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...prevagjaju nesmotreno i rečenice, koje u *našem jeziku* ne mogu imati nikakva smisla" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...tako griješe u *našem jeziku*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...mladi dućandžija iskreće *svoj jezik*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...kolika se je množina njemačkih riječi ukorijenila u *naš jezik*" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"*Materinskim jezikom* beli ne govori..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...kada govoriš svojim *materinskim jezikom*, onda govori onako kako te je majka učila." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"Ne treba da miješaš u svoj *materinski jezik* riječi stranih jezika..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"Za što govoriš nakaznu rečenicu: "To ne dobro, kad imaš svoj *materinski jezik*..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...očuvaše nam *materinski jezik*..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"Čuvajmo i mi *svoj materinski jezik*..." (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

"...čuvajmo *svoj jezik* kao najveće blago" (I/1891, br. 5, 30. VII, str. 1)

1892.

"...naziv *bosanski jezik* i narod počima sa 12. vijekom" (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1-2)

"I Bošnjani *bosanski* govoriti treba..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"Za muslimane bosanske poznato je dovoljno i ne treba dokaza da drukčije nisu nikad nazivali svoj jezik nego *bošnjački* ili *bosanski*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"Koje molitve skupi i istumači iz dijačkog jezika u *bosanski jezik*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"...nauk kristjanski u kratko, obilato i razborito istumačen u *bosanski jezik*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"Knjige su ove čistim *bosanskim jezikom* pisane..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"Ako ja *bosanski* upišem ove riči..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"...zauzet je bio *bosanski jezik* i narodnost..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"...u naš *bosanski*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"Bogoljubna razmišljanja otajstva odkupljena čovječanskog na *bosanski jezik*, i preveo na *bosanski*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1)

"Ispovijed kristjansku itd. složena u '*bosanski jezik*', i preveo na *bosanski*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 2)

"...iz latinskog u *bosanski jezik* prinešen..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 2)

"Ispovijednik prenešen u *bosanski jezik*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 2)

"...složena i izvadjena u jezik *slovinsko-bosanski*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 2)

"...svoja djela pisali čistim *bosanskim jezikom*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 2)

"...znadu za *bosanski jezik*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 2)

"Susjedni narodi i države su nas priznavale kao narod bosanski, a naš jezik kao *jezik bosanski*..." (II/1892, br. 15, 14. IV, str. 2)

"...ostali su svi primili *bosanski jezik* iliti *jekavštinu*..." (II/1892, br. 16, 21. IV, str. 1)

"...jednog skupnog imena i narodnog naziva za naš jezik..." (II/1892, br. 17, 28. IV, str. 1)

"...mi se Bošnjaci priznajemo kao narod i jezik *bosanski*..." (II/1892, br. 17, 28. IV, str. 1)

"...fonetički pravopis je najzgodniji da označi pravo izgovaranje riječi u našem jeziku..." (II/1892, br. 22, 2. VI, str. 3)

1896.

"...zamjerilo se zajedničkom ministru finansija preuzv. gosp. B. pl. Kallayu, što službeno zove jezik u našoj domovini *bosanskim*..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"...da je to naime Bosna, da govorimo *bosanski*..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"...te naziv *bosanski* preko noći prenio megju nas..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"...a jezik kojim su pisali, nazivahu *bosanski*..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"...koji se s ponosom nazivlju Bošnjaci i svoj jezik zovu *bosanski*..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"...sve je to dokaz da je naziv *bosanski* usko skopčan sa ovom zemljom..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"...ministar odabire naš baš naziv *bosanski*..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"I on je odobrio naziv *bosanski*..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"Ne varam li se, ovo nije prvi put da se ovdje protura pitanje o nazivu rječju *bosanski*..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"...kao da bosanska vlada u svojim službenim spisima naziva taj jezik *bosanskim* sa naopakom nakanom..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

"...nazivajući ovaj jezik *bosanskim*..." (VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1)

1897.

"...Bošnjak se ne drži *narodnoga govora*, kao što je obećao..." (VI/1897, br. 7, 7. I, str. 2)

"A sad nam drugi prigovaraju, što se list *Bošnjak* ne drži *zavedenoga književno-školskoga jezika*..." (VI/1897, br. 7, 7. I, str. 2)

"Nama se preče držati *narodnoga muhamedanskoga materina govora i jezika*..." (VI/1897, br. 7, 7. I, str. 2)

1899.

"...da je od neophodne potrebe, da se nadležni faktori zauzmu oko toga, da bi se neki kjitabi kao, *šurut-salat, Ilmihal, Bergilija* i t.d. preveli sa turskog na naš *bosanski jezik*..." (IX/1899, br. 44, 2. XI, str. 1)

"...onda smo u kratko taj naš prijedlog i obrazložili i dokazali da bi taj prevod sa turskog na naš *bosanski jezik*, - dakako sa turskijem pismenima, koja bi trebalo nekako za naš *bosanski jezik* preurediti..." (IX/1899, br. 44, 2. XI, str. 1)

"...mora imati prvenstvo pred našim milozvučnim *bosanskim jezikom*..." (IX/1899, br. 44, 2. XI, str. 1)

"...da ne bi neke vjerske kjitabe preveli na *bosanski jezik*..." (IX/1899, br. 44, 2. XI, str. 1)

"...opetovano govorili o prijekojoj potrebi prijevoda kjitaba na naš *bosanski jezik*..." (IX/1899, br. 47, 23. VI, str. 3)

"Još od prije sam razmišljao o udešenju arapskog pisma za *naš bosanski jezik...*" (IX/1899, br. 47, 23. VI, str. 3)

"...jer sam uvjeren da nam je vrlo nužno imati na *našem jeziku...*" (IX/1899, br. 47, 23. VI, str. 3)

"Kada se budu ti kjitabi prevodili na *naš bosanski jezik* sa arapskim pismenima, onda će svak s radošću primiti..." (IX/1899, br. 47, 23. VI, str. 3)

"...kjitab, koji bi bio napisan sa arapskim pismenima, a na *našem milozvučnom bosanskom jeziku...*" (IX/1899, br. 47, 23. VI, str. 3)

"...pokušao sam preurediti arapska pismena za *naš bosanski jezik...*" (IX/1899, br. 47, 23. VI, str. 3)

1901.

"...da promjenu u općenju omnibusa za prijevoz publike objave i *bosanskim jezikom...*" (XI/1901, br. 45, 7. XI, str. 3)

"...ali to bi opet mali grijeh bio, da su rečena gospoda dala oglase na *bosanskome jeziku* štampati..." (XI/1901, br. 45, 7. XI, str. 3)

"...dali su oglase štampati samo na njemačkom jeziku, bez i jedne riječi *bosanski...*" (XI/1901, br. 45, 7. XI, str. 3)

"Ne znamo, da li su ta gospoda kod uprave rečenog društva učinila to latinice iz pukog omalovažavanja *bosanskoga jezika...*" (XI/1901, br. 45, 7. XI, str. 3)

"...ovaj postupak rečene gospode svakako je jedan neoprostivi grijeh i omalovažavanje nas Bošnjaka i *našeg bosanskog jezika...*" (XI/1901, br. 45, 7. XI, str. 3)

1902.

"To što nema dovoljno primjera navodi pisac za glavni razlog, što se slabo prevodi sa arapskog na *naš jezik...*" (XII/1902, br. 34, 7. VIII, str. 2)

1906.

"...da su nam danas jako potrebni neki kitabi na *našem jeziku...*" (XVI/1906, br. 15, 12. V, str. 1)

"...zeman od nas iziskuje da svoje početne vjerske kitabe prevedemo na *svoj jezik...*" (XVI/1906, br. 15, 12. IV, str. 1)

"...dakle je li džazir s turskog jezika na *naš jezik* prevoditi..." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

"...da bi narod mogao u *svom maternjem jeziku* naučiti najnužnije vjerske potrebe..." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

"...zašto mi ne bi iz turskog danas na *svoj jezik* prevodili..." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

"...da je upravo podvala i ifтира na uzvišenu religiju govoriti da je s vjerske strane zabranjeno pisati kjitabe na *našem jeziku*..." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

"Dakle o 'džaizu' ne treba ni govoriti samo je nešto drugo, što mnoge smeta pri prevodu na *naš jezik*..." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

"...da se naš *naš jezik* napisat turskim hurufatom ne može čitati." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

"...time se indirektno tvrdi da arapsko-tursko pismo nije prikladno za pisanje *našega jezika*." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

"...čitaju naša djeca u ibtidaijjama *svoj jezik*." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

"U nas se nikad nije temeljito pokušalo da se piše turskim hurufatom *naš jezik*." (XVI/1906, br. 17, 26. IV, str. 1)

1907.

"Za učenje kojega stranoga jezika prvo je i temeljno pravilo, da se taj jezik uči preko *svoga materina*." (XVIII/1907, br. 33, 16. VIII, str. 3)

"...u nas još nije bilo niti arapske gramatike, niti riječnika na *našem jeziku*." (XVIII/1907, br. 33, 16. VIII, str. 3)

"...u istoj knjizi dodali zgodne i dovoljne vježbe u arapskom i *našem jeziku*." (XVIII/1907, br. 33, 16. VIII, str. 3)

"...dosadanji naziv *našeg bosanskog jezika* u službenim stvarima se dokida." (XVII/1907, br. 49)

"...naš islamski svijet ipak ne će promijeniti naziva *svome materinskom jeziku*..." (XVII/1907, br. 49)

"...da naime Muslimani i islamski zavodi ostanu pri nazivu *svoga jezika*..." (XVII/1907, br. 49)

1910.

"...ima mnogo muslimana u našoj domovini, koji se i danas služe tim slovima, pa čak i jedan list *Tarik* izlazi pisan tim slovima na *hrvatskom jeziku*..." (XX/1910, 11. II, str. 1)

"...iz štampe je izašao *Tursko-srpsko-hrvatski rječnik...*"
(XX/1910, br. 41, XX, str. 1)

Iz navedenih citata vidi se da je u *Bošnjaku* pravo šarenilo kada je u pitanju imenovanje jezika. Čak i kada je Zemaljska vlada izdala Naredbu o imenovanju jezika (*bosanski*), u *Bošnjaku* je prisutno izbjegavanje da se jezik nazove pravim imenom.

Tako su često upotrijebljeni evazivni nazivi: *svoj materinski jezik, materinski jezik, naš jezik, svoj jezik, naše narječje, maternji jezik, zavedeni književno-školski jezik, narodni muhamedanski jezik.*

Postoje i druge varijante jezičke nominacije u *Bošnjaku*: *slovensko-bosanski, bosanski jezik iliti jekavština, bosanski izgovor, bošnjački ili bosanski, naš milozvučni bosanski jezik.*

Kao što se vidi iz priloženih citata, u *Bošnjaku* se jezik najčešće naziva *maternji* i, nešto rjeđe, *bosanski*, a veoma rijetko *hrvatski jezik* i *srpsko-hrvatski*.

Naziv *maternji jezik* zadržao se dugo u upotrebi, čak i u srpskohrvatskoj jezičkoj zajednici. Kada se htio napraviti izvjesni *ustupak* bošnjačkom korpusu, onda se jezik u Bosni i Hercegovini neoficijelno nazivao *maternji jezik*.

Naziv *maternji jezik* ne može biti adekvatna zamjena za jezik određenog naroda, etnosa, nacije. Pod pojmom *maternji jezik*, u našim uvjetima, podrazumijeva se i onaj jezički izraz na kome se formiraju početne navike govorne komunikacije jedne ličnosti. Na maternjem jeziku dijete prvi put uspostavlja korelativnu vezu između jezičkih jedinica i ekstralingvističke stvarnosti. To je jezik uže i šire porodice (*Muttersprache*). Na maternjem jeziku uspostavlja se početni impuls socijalizacije jedne ličnosti, *maternji jezik* je prvi kod na kojem se upoznajemo sa tradicijom svoga naroda, jer jezik bilo kojeg naroda postoji u formi teritorijalnih dijalekata i tekstova usmenog narodnog stvaralaštva.

Ideja *bošnjaštva* i *bosanskog jezika*, u širem smislu, nije bila prihvaćena, nego je oštro napadnuta. *Bošnjak* je bio u poziciji da brani pravo na vlastitu nominaciju jezika.

"*Ali mi nikako ne razumijemo, zašto naziv, što su ga oni našem jeziku po svojoj volji, a bez našeg pitanja dali, sada nama pošto, poto hoće da nametnu, pa nam čak brane, da mi u našoj vlastitoj kući svoj jezik označujemo imenom našeg naroda. To je*

slično, kada bi našem djetetu neko drugi po svojoj volji ime nadio."¹¹

Na svako drukčije rješenje list je oštro reagirao. Bošnjak komentira tekst u *Sarajevskom listu* i kaže: "*Čitamo u Sarajevskom listu da je jedan činovnik imenovat' tumačem za srpskohrvatski, njemački, magjarski i italijanski jezik. Mi smo upravo u neprilici, ne znajući kako bi mogli razumjeti pravi smjer ovih riječi. Nije jasno da li se u ovoj objavi naziva naš bosanski jezik srpsko-hrvatskim ili se tako priznaje razlika srpskog i hrvatskog jezika od bosanskog te će ovaj tumač prevagjati sa srpskog i hrvatskog na bosanski jezik i obratno. Ne možemo slutiti da se naš bosanski jezik naziva srpsko-hrvatskim, jer je Visoka zem. vlada priznala nam njegovo pravo ime, kada je izdala **Gramatiku bosanskog jezika** za srednje škole, onda moramo uzeti ono drugo. Nu ako je tako šta mi razumijemo, onda znamo, da će ovaj činovnik imati pune ruke posla, sa prevodima sa hrvatskog ili srpskog na bosanski, ako ovaj sam znade.*"¹²

Dokazujući ispravnost svoje teze o zajedničkom bosanskom jeziku, Bošnjak se poziva na Vuka, Daničića i Gaja, koji su bosanski jezik uzeli za osnovicu književnog jezika. "*Mi se ponosimo time, da je upravo naš jezik, a iz naše otadžbine uzet za osnovu književnog jezika naših komšija Srba i Hrvata. Glasoviti jezikoslovci Vuk Karadžić, Daničić, pa Ljudevit Gaj prenijeli su naš lijepi jezik u književnost obaju rečenih naroda, te ga prozvaše kako su oni htjeli, jedni srpskim a drugi hrvatskim, a o nama nigdje ni pomene.*"¹³ Ovdje se, prije svega, misli na Vuka Karadžića, čija je ideja bila utvrđivanje zajedničkog jezika *Srba triju vjera*. Za osnovu zajedničkog jezika uzeto je južno narječje (istočnohercegovački novoštokavski dijalekt), koje je imalo ulogu da ujedini južnoslavenske jezike. To ujedinjenje je bilo najpogodnije preko jezika. Ideja *bošnjaštva* i *bosanskog jezika* bila je brana romantičarskim težnjama iz Srbije, sažetim u Vukovu ideju *Srbi sva tri zakona*.

Nacionalni pokreti su se suviše razbuktali, te ideja o *bosanskom jeziku* kao zajedničkom jeziku nije mogla zaživjeti.

¹¹ Anonim: *Svačije poštujemo, a svojim se dičimo*, Bošnjak, I/1891, br 4, 23. VII, str. 1

¹² Anonim: *Sprsko-hrvatskog jezika tumač*, Bošnjak, I/1891, br. 2, 3. XII, str. 2.

¹³ Anonim: *Svačije poštujemo, a svojim se dičimo*, Bošnjak, I/1891, br. 4, 23. VII, str. 1.

Bošnjaci *bosanski jezik* doživljavaju kao svoj i s njime se nacionalno identificiraju.

Bošnjak istrajava na upotrebi naziva *bosanski jezik*, mada je to sada naziv samo za jezik u bosansko-muslimanskoj sredini. Bošnjaci ga rado upotrebljavaju kako bi se distancirali od orijentalnog jezičkog miljea i čvršće vezivali za slavensko tlo. Na ovaj način su Bošnjaci isticali porijeklo, jezik, prošlost, običaje i narodnost. "*Mi opet velimo da nećemo nikad reći, da nijesmo jedan posební ogranak od jugoslovenskog naroda i plemena, koji smo kroz tolika stoljeća držali svoj jezik, svoje običaje i svoju pravu narodnost. Mi svi imamo jedno slavno stablo sa više ogranaka, a svaka grana ima svoje osobine.*"¹⁴ Nazivom *bosanski jezik* se nije iskazivao odnos prema zapadnoj ili istočnoj južnoslavenskoj teritoriji, već odnos prema neslavenskom okruženju.¹⁵ *Bošnjak* ističe vitalnost naziva *bosanskog jezika*, njegovu sposobnost da ostane i opstane, da se sačuva *čistoća jezika* kroz stoljeća.

List polemizira sa onima koji bošnjačkom narodu osporavaju njegov *jezik*. On od početka svoga izlaženja ima lingvo-prosvjetiteljsku ulogu. Na primjeru *bosanskog jezika* ukazuje na naša neznanja, laičko tumačenje i političke stranputice koje su razlog oduzimanja Bošnjacima *prava na jezik*. *Bošnjak* reagira, objašnjava, dokazuje. On slikovito predstavlja kulturni razvoj bošnjačkog naroda. "*Mi svi imamo jedno slavno stablo Slovjansko, svi ga poštujemo. Ovo stablo ima više svojih grana, koje ga kite i rese, a svaka grana imade svoju povijest i svoje osobitosti; budimo pravedni podajmo svakom svoje i eto nas složnih, eto ujedinjenih! Napadaji i otimačine ne znače bratinstvo nego nasilje!...*"¹⁶

Kontinuitet naziva bosanski jezik

Bošnjak je često polemizirao s onim koji su negirali da je Bosna i Hercegovina kolijevka *bosanskog jezika*, da *bosanski jezik* ima svoj poseban pravac i razvoj, i da se u tom jeziku čuva cijela jedna kultura. Kao potvrdu ovome, *Bošnjak* iznosi stavove Antuna Kneževića, po kojima su i Srbi i Hrvati prigrlili *bosanski jezik*, a svo plemstvo pisalo je *bosanicom*. "... *Pokojni Knežević što veli za*

¹⁴ Anonim: *Svačije poštujemo, a svojim se dičimo*, Bošnjak, I/1891, br. 26, 24. XII, str. 1.

¹⁵ Isto, str. 1.

¹⁶ Anonim: *Svačije poštujemo, a svojim se dičimo*, Bošnjak, I/1891. br. 26, 24. XII, str. 1.

naš jezik i bosanicu, to svijet znade, da su i Srbi i Hrvati prigrlili naše narječje, a da u Bosni i Hercegovini i tada sve plemstvo piše bosanicom, ko ne vjeruje, neka vidi raspravu što ju je donio Glasnik našeg Zemaljskog muzeja, a iz pera dr. Čire Truhelke."¹⁷

Bošnjak navodi i junačke pjesme Koste Hörmmana kao dokaz kontinuiteta bosanskog jezika.¹⁸

U svojim raspravama *Bošnjak* ističe da je naziv jezika naslijeđen, te da nosi korijene iz duboke kulturne historije Bosne. Vidjeli smo različite izvore u kojima se govori o prvim pisanim tragovima i gdje se pominje naziv *bosanski jezik*. Prema nekim navodima, on se upotrebljavao još u bogomilskom etnosu, jer su u Bosni tada sazreli uvjeti da se jezik nazove svojim regionalnim imenom. Dakle, to je period kada se u Bosni počelo širiti bogomilsko učenje i kada je preovladala svijest tog slavenskog etnosa o svojoj "individualnosti i usamljenosti". O ovom problemu *Bošnjak* oštro polemizira sa časopisom *Bačvanin*, koji traži da mu se navede "ime ma jednog naučenjaka, historika jal' etnografa, ma kog bilo naroda koji je govorio ili gdje bilo spomenuo zasebno o bosanskom narodu i njegovom jeziku."¹⁹

U *Bošnjaku* se pominje i Vjekoslav Klaić, koji u svom djelu *Bosna*, str. 75., priznaje da su Bošnjaci *svoj jezik* uvijek nazivali *bošnjački* ili *bosanski*. Klaić ističe da su tako zvali jezik i katolici i pravoslavci, pa i putnici i susjedi koji bi dolazili u dodir sa Bošnjacima. *Bošnjak* navodi pisane dokaze o nazivu jezika od 16. stoljeća pa do novijeg doba, ali i s tugom konstatira da i pored vidnih dokaza još uvijek postoje oni koji negiraju očite činjenice i koji neće prihvatiti ono što je već davno dokazano i zabilježeno.²⁰

¹⁷ Isto, str. 1.

¹⁸ Isto, str. 1.

¹⁹ Anonim: *Odgovor na 'Bačvaninovu' poslanicu, bajagi iz bosanske Krajine (sic)*, *Bošnjak*, II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1.

²⁰ Anonim: *Odgovor na 'Bačvaninovu' poslanicu, bajagi iz bosanske Krajine (sic)*, *Bošnjak*, II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1.

..."1) Divković fra Matija iz Jelašaka, osim ostalih djela štampanih u Mlecima god. 1632. Nauk krstjanski, i sam veli na str. 193. 'Koje molitve skupi i istumači iz djačkoga jezika u *bosanski jezik*'. 2) Grlčić Ivan, župnik đakovački. On je napisao: 'Put nebeski ukazan čovijeku od Boga po svetoj crkvi', t.j. nauk krstjanski u kratko, obilato i razborito istumačen u *jezik bosanski*. Prikazan Gjurgju Patačiću biskupu bosanskom. U Mlecima kod Jerolima Albrinia 1707. u 12ni, str. 269. 3) Ivan fra Jukić u svom 'Bosanskom Prijatelju' svezak II str. 32,

Jasno je da ime *bosanskog jezika* nije bilo plod samo aktuelne političke akcije u vrijeme Benjamina Kalaja, taj naziv su Bošnjaci njegovali i čuvali stoljećima. *Bošnjak* se argumentirano bori protiv manipulacija jezikom, dezinformacija, zloupotrebe, pa i nedovoljnog jezičkog obrazovanja. Bošnjaci su stoljećima njegovali i razvijali ljubav prema svojoj zemlji, svome narodu i svome jeziku.

osim drugih mjesta govoreći o jednom drugom fratru Bošnjaku veli: 'Knjige su ove čistim *bosanskim jezikom* pisane'. 4) Fra Andrija Kačić, koji je po sebi najveći autoritet, premda Dalmatinac, napisao svoja djela, kako sam kaže u naslovu *Korabljice: bosanskim jezikom*. 5) Kačić Bratuo Dalmatinac iz Paga u svome Ritualu XV veli: 'Ako ja *bosanski* upišem ove riči'. 6) O našem suvremeniku velezaslužnom fra Antunu Kneževiću ne treba ni spomenuti, koliko po primjeru svojih prešastnika zauzet je bio za *bosanski jezik* i narodnost. 7) Fra Lastrić, Test 179. veli: 'u naš *bosanski jezik*'. 8) Lekušić Marijan, franciskan iz Mostara, štampao je: *Bogoljubna razmišljanja, otajstva odkupljenja čovječanskog na bosanski jezik*, i preveo na *bosanski*. II izdanje u Mlecih 1730. u 8ni, str. 164. 9) Fra Stjepan Marković ili Margitić iz Jajca: 'Ispovjed kerstjansku' itd. složeno u *bosanski jezik*. Jukić ga osobito fali, da je pisao čistom *bosanštinom*. 10) Matić O. Ambrosio, po svoj prilici Slavonac, štampao: 'Račun za prvu i drugu godinu iz latinskog u *bosanski jezik* prinešen'. U Osieku 1827. slovima Divaldovim. 11) Fra Stjepan Matijević iz Rusle ili Soli izdao je: *Ispoviedaonik*, prenešen u *bosanski jezik*. 12) Radnić Mihajlo, Baćanin, (a sada mrtvi Baćanin odgovara živomu Baćvaninu?! za veću mu smetnju?! Dakle imao je svjedočanstvo kod kuće a nije znao za nj?!) rođen u Kaloči 1632, franceskan države bosanske objelodanio je a) 'Pogargjenje iz znanosti od svijeta', u tri dijela razdijeljeno, složeno i izvagjeno u *jezik slovinsko-bosanski*, iz sv. pisma i razlikuje iskušenje naučitelja i pisaca. U Rimu kod Krista Dragondelića 1683. Od istoga Radnića ima b) *Razmišljanje pribogomiono od ljubavi božje*, složeno i izragjeno u *jezik slovinsko-bosanski* iz svetoga pisma razlikuje naučitelja. U Rimu 1683. kod Dragondelića u 4ni. str. 402. 13) Mikalja u svom Riječniku naziva naš *jezik bosanski*. 14) Gradić Dubrovčanin govoreći o jeziku Gundulića i Palmotića veli, da su svoja djela napisali čistim *bosanskim jezikom*. Napokon i Vuk i Šafarik mlagji i Jagić znadu za *bosanski jezik*, te ga preporučivaju kao književni jezik, da se uvede u književnost što bolje i što više, kao najbolji od svih ostalih govora i izgovora kod našega ukupnog južnog naroda. A sam Bog znađe, koliko ih još imade, što nam nijesu sada pri ruci?! Od bosanskih pisaca muslimana Hilferding imenuje samo dva, ali imade jih mnogo više u rukopisima, a o njima ne treba govoriti koji su naziv rabili za svoj jezik i narodnost od vajkada pa do danas! Isto tako ne treba govoriti o nazivu u književnosti starih Bogomila bosanskih, koji su bili utemeljili svoju narodnu crkvu bosansku i kojima se prepisuje uvođenje *bosanskog pisma*, tako zvane *bosančice*. Susjedni narodi i države su nas priznavale kao narod *bosanski*, a naš jezik kao *jezik bosanski*, jer dvorska kancelarija bosanske države je rabila taj naslov jezika i naroda bosanskog, a od nje je to naslijedila i osmanlijska uprava sve do naših dana pa ćemo i mi od njih."

Naziv *bosanski jezik* se kroz historiju mijenjao. Prvobitno je to bio naziv za jezik svih stanovnika Bosne i Hercegovine, da bi se od kraja 19. stoljeća naovamo sveo, uglavnom, na osnovno ime *maternjega jezika* Bošnjaka.²¹

Bošnjak je isticao kako su Vuk, Šafarik i Jagić znali za *bosanski jezik*, te su ga preporučili kao *književni jezik*, koji je najbolji od svih ostalih govora i izgovora kod našeg ukupnog *južnog naroda*. Bošnjački pisci su odvajkada svoj jezik nazivali *bosanskim*.

Bosanski bogomili ispred naziva svoje književnosti, crkve, pa i jezika, stavljali su naziv *bosanski*.²² *Bošnjak* ističe da se njima pripisuje uvođenje *bosanskog pisma bosančice*. "*Susjedni narodi i države su nas priznavale kao narod bosanski, a naš jezik kao jezik bosanski, jer dvorska kancelarija bosanske države je rabila taj naziv jezika i naroda bosanskog, a od nje je to naslijedila i osmanlijska uprava sve do naših dana.*"²³ Bošnjaci su svoj jezik najčešće imenovali *bosanskim*, ali su ga tako imenovali i bošnjački susjedi (katolici) čak i van Bosne. O ovom postoje brojna djela, te brojni dokumenti i svjedočanstva putnika koji su prolazili kroz Bosnu i ostavljali pisane tragove o viđenom i doživljenom u Bosni.²⁴

Bošnjak ne odvajava pitanje jezika i naroda. On se bavi i etnogenezom Bošnjaka, i naglašava da su oni ogromnom većinom potomci starih bogomila bosanskih, koji su nekada činili većinu bosanskoga naroda. U pomenutom odgovoru na *Bačvaninovu poslanicu*, posebno u okviru pitanja: „*Otkud su se doselili Bosanci? Gdje su oni onda bili kada se Srbi doseliše iza Karpatskih gora u ove zemlje?*“, *Bošnjak* se poziva na historijsko trajanje Bosne i bosanskog jezika. On kao dokaz ističe svjedočenje Konstantina Porfirogenita (950. godine), apostrofirajući poglavlje *O Srbima i zemlji u kojoj sad stanuju*.

²¹ Senahid Halilović: *Bosanski jezik* (drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje), Sarajevo, 1998, str. 5.

²² Anonim: *Odgovor na 'Bačvaninovu' poslanicu, bajagi iz bosanske Krajine (sic)*, Bošnjak, II/1892, br. 15, 14. IV, str. 1.

²³ Isto, str. 1.

²⁴ O prisustvu imena *bosanskog jezika* u književnim djelima i historijskim izvorima vidjeti kod Senahida Halilovića: *Bosanski jezik* (drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje), str. 21-31.

Bošnjak naziv zemlje dovodi u vezu sa nazivom rijeke *Bosoni* ili *Besoni*. Po rijeci *Bosoni* ili *Besoni* zemlja je dobila naziv Bosna; *Bosona* i *Bosnia*.²⁵

Na *Bačvaninovo* pitanje: „*Po čemu se svaki narod zove? Po zemlji ili maternjem jeziku?*“, *Bošnjak* odgovara da se neki narodi nazivaju po zemlji, drugi po jeziku, a treći su primili svoj naziv od drugih.

Autor članka ističe značaj teritorijalne povezanosti naroda i jezičke tolerancije naroda unutar iste države. *Bošnjak* naglašava etničko označavanje bošnjačkog naroda unutar Bosne i granica Osmanskog carstva, a s ciljem da se vidi kako je ovaj drugi svijet, onaj evropskog civilizacijskog kruga, sudio o Bosni, kako je Bosnu doživljavao i kakve je predstave imao o njenoj državno-povijesnoj, geopolitičkoj i jezičko-kulturnoj cjelini.

U profiliranju Bošnjaka kao naroda važnu, ako ne i presudnu, ulogu odigrao je jezik i njegov naziv. Očuvanje *bosanskog jezika* u uvjetima snažnih pritisaka učvrstilo je bošnjačku nacionalnu individualnost, ali i svijest o etničko-jezičkoj pripadnosti.

Insistiranje na jezičkoj identifikaciji, a ne na kodifikaciji

U jeku bujanja nacionalnih pokreta, Zemaljska vlada se nije opredijelila za nacionalni pristup jeziku - ona se odlučuje za regionalni naziv *bosanski*. Bošnjaci u početku prihvataju taj naziv, uvjereni da je to najbolje rješenje i da ta nominacija vodi ujedinjenju svih naroda. Naziv jezika pokazuje koliko Bošnjaci svoje porijeklo i svoju sudbinu vezuju za Bosnu kao svoju najvažniju egzistencijalnu odrednicu.

Službeni naziv za *bosanski jezik* nije bio odmah po okupaciji ustaljen. U aktima iz 1879. godine jezik se naziva *bosanski jezik*, *bosanski zemaljski jezik*, ali i *srpsko-hrvatski jezik* ili *hrvatsko-srpski jezik*. U pogledu službenog naziva nastavnog jezika, došla je do izražaja tendencija da se jezik nazove isključivo *hrvatskim*, što je posljedica jednog prohrvatskog kursa generala Filipovića. Jezik se naziva i *bosanskim*, a onda je uslijedilo nekoliko rješenja Zemljaske vlade iz 1879. i 1880., u kojima je izričito određeno da se nastavni jezik nazove *zemaljski jezik*, što je uvjetovano

²⁵ Isto, str. 1.

protivljenjem Srba politici preferiranja hrvatstva u Bosni.²⁶ Od tada u školstvu, administraciji i sudstvu jezik se naziva *zemljaski*, a rjeđe *bosanski zemaljski jezik*.

U jednom improviziranom nastavnom planu i programu za gradske osnovne škole iz 1880. jezik se naziva *zemaljski bosanski*. Tek u Kalajevo vrijeme, kratkotrajno se stabilizira naziv *bosanski*.²⁷ Kalajev period u Bosni, upravo zbog nominacije jezika, predmet je rasprava i kontraverznih tumačenja. U tome se posebno isticao Tomo Kraljačić, Herta Kuna, Ljiljana Stančić i Todor Kruševac.²⁸ Herta Kuna ističe kako je za ovaj period, u pogledu jezika, od bitne važnosti bio Benjamin Kalaj, pod čijom je upravom stajala Bosna i Hercegovina. Po mišljenju Herte Kune, Kalaj je namjeravao da "spriječi nacionalno osvješćivanje naroda u Bosni i Hercegovini pa je sve sile upro da formira novu *bosansku naciju* i *bosanski jezik kao standardni* čime bi se anulirao uticaj nacionalno-progresivnih snaga iz Srbije i Hrvatske i nacionalna i socijalna stremljenja narodnih masa u Bosni i Hercegovini."²⁹

Označavanje ovog perioda presudnim *u pogledu jezika* bilo bi površno ulaženje u jezičku problematiku vremena. Kalajeve politika je samo povod da se u jednom burnom vremenu animira rasprava o historijskom kontinuitetu naziva jezika, da se utvrdi status Bošnjaka u okviru Austro-Ugarske, te da se Bošnjaci odvoje od orijentalnog utjecaja i orijentalne jezičke tradicije, koja je već bila ukorijenjena i koja je predstavljala smetnju uključivanju Bošnjaka u *bosanski jezički kolorit*. Na stranicama *Bošnjaka* nije

²⁶ U nacrtu za organizaciju i djelokrug provizornih sudskih vlasti za Bosnu i Hercegovinu, datom uz rješenje Zajedničkog ministarstva finansija od 1. I 1879, upotrijebljen je naziv *bosanski jezik*. U školskoj upotrebi naziv *bosanski jezik* počeo će se primjenjivati od 1883. godine. U poslovniku za organe vlasti u Bosni i Hercegovini, 16. II 1879. upotrijebljen je naziv *srpsko-hrvatski jezik*, a u Naredbi Zemaljske vlade od 17. VII 1879. jezik se naziva i *hrvatsko-srpski* i *srpsko-hrvatski*. Tek u Kalajevo doba ustalit će se *bosanski jezik* kao službeni, a jedino je dopušteno konfesionalnim školama da mogu po svom nahodjenju upotrebljavati i druge nazive.

²⁷ Vidjeti o ovome više kod Dževada Juzbašića: *Nacionalno-politički odnosi u bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje (1910-1914)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1999, str. 11-12.

²⁸ Herta Kuna: *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918.*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo, 1981, str. 53.

²⁹ Sličnim tonom i o istoj problematici pisali su V. Slipičević: *Bosna i Hercegovina*, i V. Popić: *Iz prošlosti*.

bilo ozbiljnog pokušaja stvaranja posebnog standarda, kako su neki tvrdili. Valjda zbog toga nije ni uslijedilo njegovo dokazivanje.

Bošnjak je ovu problematiku popratio nizom članaka, na osnovu kojih se jasno vidi da se ne radi o insistiranju na posebnom standardu, nego je u pitanju samo naziv jezika. Tako je Vatroslav Jagić, poznati filolog, naslovio svoj tekst: *Naziv "bosanski"*, te time jasno dao do znanja pronicljivom čitaocu da se ne radi o posebnom jeziku, nego samo o nazivu jezika.

U raznim Vladinim delegacijama često se vodila rasprava o nazivu za *bosanski jezik*. Mnogi su zamjerali zajedničkom ministru finansija Benjaminu Kalaju što jezik službeno naziva *bosanskim*. U redakcijskom uvodu uz tekst Vatroslava Jagića *Naziv "bosanski"*,³⁰ uvodničar ističe kako je nepravedno zajedničkom ministru pripisivati da je on nešto novo izumio i da je naziv *bosanski* preko noći nametnuo. *Bošnjak* ističe da je taj naziv već odavno poznat, te da su novina drugi nazivi koji su se "*istom u zemlju ušuljali*", naziv *bosanski* je povezan sa nazivom ove zemlje i poslije toliko vremena postojanja, on je opravdan."³¹

I *Bošnjak* ne negira da je "zajednički finansijski ministar" odabrao naziv *bosanski* da spriječi spor između Srba i Hrvata koji je započeo u Hrvatskoj i Srbiji te se prenio i na prostor Bosne i Hercegovine. "*...A nama u ovim prilikama ne bi ništa moglo toliko škoditi koliko ovaki beskoristan spor, od kojeg bi samo neki treći mogao imati korist. To je ministar htio prepriječiti, jer on nastoji svim silama da nas kulturno i materijalno podigne, te da učvrsti u nas blagostanje...*"³²

Dakle, sam naziv jezika je političke, a ne lingvističke prirode. U raspravu o nazivu jezika uključio se i Vatroslav Jagić, čiji su stavovi o jeziku postali predmet tendencioznih rasprava i u današnje vrijeme. Neki savremeni srpski lingvisti zamjere Jagiću što je u jeziku "*spajao nespojivo, a razdvajao ono što je na jezičkoj osnovi nerazdvojivo.*"³³

³⁰ Vatroslav Jagić: *Naziv 'bosanski'*, *Bošnjak*, VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1.

³¹ Vatroslav Jagić: *Naziv 'bosanski'*, *Bošnjak*, VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1.

³² Isto, str. 1.

³³ "Izraz bosanski jezik ne pojavljuje se ovde prvi put. On se sreće u tekstovima slavista (Dobrovski, Kopitar, Šafarik i drugi) kao lokalna oznaka za jezik kojim govore Bosanci (svih vera), a taj jezik se smatra istim srpskim jezikom (ne i sa hrvatskim). Upotreba lokalnog imena jezika bosanski u smislu njegove nacionalne oznake za Muslimane danas je neprihvatljiva, jer se Bosancima oduvek nazivaju stanovnici Bosne, koji mogu da budu, ne samo Muslimani, već i

Bošnjak je posvetio dosta prostora Jagićevom stavu prema bosanskom jeziku. Vatroslav Jagić je bio profesor na Bečkom sveučilištu, a uz to i član Gornjeg doma Austrijskog parlamenta. Jagić se trudio da jezičko pitanje liši političkih konotacija, mada će njegova argumentacija ipak imati ton historijskih prilika i prizvuk aktuelne politike.

Rasprave o jeziku nisu uvijek bile stručno postavljene, jer o jeziku nisu raspravljali lingvisti, pa *Bošnjak* posebno najavljuje izlaganje Vatroslava Jagića kao izlaganje filologa koji će govoriti o filološkim pitanjima. *"Slučajno se, eto desi, da govori filolog o stvari koja ima da je filološka. Dozvolite, da se poslužim prilikom pa da o njoj sasvim kratko kažem svoje mišljenje. Ne varam li se ovo nije prvi put da se ovdje pretresa pitanje o nazivu jezika riječju 'bosanski'. Ova se je stvar svaki put spominjala i nekim prikazom kao da bosanska vlada u svojim službenim spisima naziva taj jezik bosanskim sa naopakom nakanom."*³⁴

Jagić je svjestan da ovakvim nazivom nisu zadovoljni ni Srbi ni Hrvati, ali ističe da je ovo trenutno najbolje rješenje. *"Nu gospodo moja, da pitamo one, koji su nezadovoljni sa ovim nazivom: šta žele, da se mjesto njega prihvati, čuli bismo nazore,*

Srbi, i Hrvati, ali i drugi. Izraz bosanski jezik pokušala je da nametne Austro-Ugarska posle okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Za uvođenje naziva bosanski jezik zalagao se, od filologa, najviše Vatroslav Jagić, pravdajući svoj čin pragmatičnim razlozima. Ali je i on, pod pritiskom javnosti koja je težila ka ujedinjavanju populacije koja čini jednu jezičku zajednicu, od toga naziva odustao. Važno je imati u vidu da se Jagićevi stavovi u pogledu jezika i etničkih problema bitno razlikuju od Vukovih. Vuk je smatrao, poput drugih filologa svog vremena, da se narodi među sobom razlikuju po jeziku a ne po veri. Otuda je i zauzeo nedvosmislen stav da su Srbi oni koji govore srpskim jezikom, bez obzira na to da li su grčkog, rimskog ili turskog "zakona", tj. da li su Srbi pravoslavci, Srbi rimokatolici ili Srbi muslimani. Taj model nije neki specifično njegov, već model koji je važio svuda u Evropi i koji je on neposredno preuzeo od Nemaca. Otuda je on, principijelno, na osnovi jezika razdvajao Srbe od Hrvata. Jagić, naprotiv, spajao je u jeziku ono što je nespojivo (recimo Srbe štokavce i Hrvate kajkavce), a razdvajao ono što je na jezičkoj osnovi nerazdvojivo: u blagoj formi ali uporno, instistirao je na stavu da je izraz Srbi rimokatolici u stvari drugo ime za Hrvate. Vremenom je pobedila koncepcija antivukovca Jagića, koji je važio za jednog od najvećih Vukovih sledbenika. Tako je, na Jagićevoj osnovi, u Bosni i Hercegovini, narod jednog jezika a raznih vera, pretvoren u tri naroda, koji su (zato što su politički priznati kao narod) morali da dobiju svaki svoj jezik a zatim i svaki poseban naziv za svoje jezik." Petar Milosavljević: *Dijalektološke karte srpskohrvatskog, hrvatskog i srpskog narodnog jezika*, "Srbistika" – Priština, I/1998, br. 2-3, str. 51-70.

³⁴ V. Jagić: *Naziv 'bosanski'*, *Bošnjak*, VI/1896, br. 29, 16. VI, str. 1.

koji se silno jedan drugom protive. Kažu li Hrvati, da je taj jezik hrvatski, nastaje strašna graja među Srbima da je srpski. I obrnuto."³⁵ Ako bi se jezik nazvao srpskim ili hrvatskim, pa čak i srpsko-hrvatskim, ne bi se spriječilo nezadovoljstvo, spor ne bi prestajao, jer bi se onda postavilo pitanje, čiji će naziv biti prvi. Naziv *bosanski* je prihvatljiv u jednom konfliktnom trenutku. Stječe se dojam da je Jagić tada bio svjestan privremenosti ovog naziva. Bez obzira što ističe njegov historijski kontinuitet, on naglašava da je taj naziv privremeno najbolje rješenje. "*Slobodan sam pripomenuti da su u Bosni, kako sam rekao, sve publikacije, jednako u školskoj literaturi kao i u lijepoj znanstvenoj knjizi, pisane uzornim jezikom i to onim, što ga Srbi zovu srpskim, a Hrvati hrvatskim. I ovo je bitno. Meni je to ujedno najsajjniji dokaz, da tu nema zle nakane pa dokle smo u tom pogledu u neprilici, da to je u savezu sa našim kulturnim razvitkom, jer naši ljudi nemaju osobite državotvorne sposobnosti – i dokle se ne složimo, moraju izjaviti, ne bojeći se nikakva prigovora i ne želeći uzgajati puno pravo radi, što da prepriječe raspravu, službeno svuda upotrebljuje na nuždu ovaj izraz.*"³⁶ Ovom kvalifikacijom filolog se ograđuje, smatra da to nije ni najbolje, ni trajno rješenje, ali boljeg trenutno nema, pa je u takvim prilikama opravdano da se upravo jezik nazove imenom zemlje. Jagić navodi da se naziv *bosanski* upotrebljavao u 17. i 18. stoljeću.

On je kategoričan u tvrdnji da se nazivom *bosanski* ne upućuje ni na kakvo *lokalno narječje*, ne teži se posebnoj ortografiji, i sve što se u Bosni objavljuje pisano je uzornim jezikom koji "*Srbi zovu srpskim, a Hrvati hrvatskim...*"³⁷ Jagić ističe kako u Moravskoj ima ljudi koji govore moravski, drugi svoj jezik nazivaju *češkim*. Ako je neko ovaj naziv odabrao u jednom osjetljivom historijskom trenutku, ako ne dira u sam jezik, onda u

³⁵ Isto, str. 1.

³⁶ Isto, str. 1.

³⁷ "Nu pri tome se šuti o drugoj jednoj stvari, i tako se zavode u bludnju gospoda, koja ovih odnosa ne poznadu. Da Nj. preuzvišenost, nazivljući ovaj jezik bosanskim pokazuje ma u kojoj svojoj publikaciji bilo u školskim knjigama, bilo u lijepoj knjizi ili znanstvenim djelima – a svega toga u Bosni ima i najmanji trag nastojanja, da se stvori, partikularizam odregujući lokalno narječje ili služeći se posebnom ortografijom – onda bi stvar imala posve drugo lice. Nu toga ona ne čine." (Isto)

tome nema loših namjera. Dakle, za Jagića je naziv *bosanski* isključivo formalne, terminološke prirode, on je plod neminovnosti jednog trenutka, upotrijebljen je *na nuždu dok se ne složimo*.

Jasno je da i Kalajeve namjere nisu bile kulturološke naravi. To su politički interesi, i nazivom jezika u ovom periodu se manipuliralo. ...*nu ako se taj naziv odabrao iz nekih nužnih obzira, ne može se tome prilagoditi opaka namjera, dok nema tomu razloga i dok se ne dira u sam jezik*. Kalajev period je samo fragment u razvoju *bosanskog jezika*, pa se bespotrebno sve oko naziva jezika ispolitiziralo. Jagić objašnjava čitateljstvu razloge Vladine odluke, tvrdeći da naši ljudi nemaju državotvorne sposobnosti, razjedinjeni su i kulturno nerazvijeni.

Ako podrobnije razmotrimo Jagićev govor, vidimo da on nije branio *bosanski jezik*, nego je podržao jezičko jedinstvo, ono što nije sporno, jer niko ni tada nije sporio da to nije jedan jezik, ali ne sa dva, već sa tri naziva.

Jagić je u svom govoru isticao da je ovakva nominacija najbolji način da se prevaziđe spor, te da je prava šteta što neki u tome vide zle namjere.

Jagićev istup vezan za odbranu Kalajevog stava o *bosanskom jeziku* mnogi tadašnji listovi su komentirali, ali će to kasnije postati predmet prosuđivanja i političkih manipulacija. Tomislav Kraljačić će ići tako daleko da će ustvrditi kako je Monarhija neposredno pred zasjedanje delegacije Jagiću dodijelila počasnu diplomu doktora filozofije Univerziteta u Budimpešti.³⁸

ZAKLJUČAK

Jezikom se, ipak, u periodu Austro-Ugarske monarhije manipuliralo. Sve da su Srbi i Hrvati prihvatili takvu nominaciju, ona bi bila privremena i *za nuždu*.³⁹ Ovakvu situaciju u Bosni i Hercegovini okupator je smatrao teškoćom, ali i idealnom mogućnošću da sprovede svoju opću politiku. Da bi osigurao uspješnu vladavinu, nastojao je prevladati probleme smišljenom taktikom ustupaka, formiranjem *bosanske nacije* i ozvaničenjem *bosanskog jezika*, kako bi sankcionirao utjecaj nacionalističkih

³⁸ Vidjeti kod: Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo, 1987, str. 239.

³⁹ V. Jagić: *Naziv 'bosanski'*, Bošnjak, VI/1896, br. 29, 16. VII, str. 1.

tendencija sa strane, te kako bi bosansku sociokulturnu sredinu zaštitio od vanjskog utjecaja.⁴⁰

IZVORI

Bošnjak, Sarajevo, 1891.-1910.

SELEKTIVNO KONSULTIRANI IZVORI

Behar, Sarajevo, 1900-1911.

Bosanska vila, Sarajevo, 1885-1914.

Milosavljević, Petar: *Dijalektološke karte srpskohrvatskog, hrvatskog i srpskog narodnog jezika*, Srbiatika-Priština, I/ 1998.

Osvit, Mostar, 1898-1907.

Prosvjeta, Kalendar za 1931.

Sarajevski list, Sarajevo, 1881-1918.

Tarik-Putokaz, 1908-1911.

DOKUMENTI IZ DRŽAVNOG ARHIVA

Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, 1891., 1894.

Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906., Zagreb, 1906.

LITERATURA

Bogičević, Vojislav: *Pismenost u Bosni i Hercegovini od pojave slavenske pismenosti u IX vijeku do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918. godine*, Sarajevo, 1985.

Filandra, Šaćir: *Bošnjačka politika XX vijeka*, Sarajevo, 1996.

Gramatika bosanskog jezika, Sarajevo, 1890.

Grupa autora: *Funkcionisanje jezika u višenacionalnim zemljama*, Institut za jezik i književnost, Posebno izdanje, Knjiga VII, Sarajevo, 1990.

Grupa autora: *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Institut za jezik i književnost – Odjeljenje za jezik, Radovi, VIII, Sarajevo, 1981.

Hadžijahić, Muhamed: *Od tradicije do identiteta (geneza nacionalnog pitanja bosanskih muslimana)*, Zagreb, 1990.

⁴⁰ Ibrahim Čedić: *Jezik Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka*, Institut za jezik, XIV knjiga, Sarajevo, 1989, str. 14.

- Halilović, Senahid: *Bosanski jezik* (Drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje), Sarajevo, 1998.
- Halilović, Senahid: *Pravopis bosanskoga jezika*, Sarajevo, 1996.
- Imamović, Mustafa: *Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914.*, Sarajevo, 1976.
- Imamović, Mustafa: *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1996.
- Jahić, Dževad: *Jezik bosanskih Muslimana*, Sarajevo, 1991.
- Jahić, Dževad: *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, (Trilogija o bosanskom jeziku), Sarajevo, 1999.
- Jahić, Dževad: *Školski rječnik bosanskog jezika*, (Trilogija o bosanskom jeziku), Sarajevo, 1999.
- Jahić, Dževad: *Bošnjački narod i njegov jezik*, (Trilogija o bosanskom jeziku), Sarajevo, 1999.
- Jahić, Dževad: *Tretiranje jezika u vezi sa nacionalnim konstituisanjem Muslimana*, Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa, 11-12, Sarajevo, 1985.
- Jahić, Dževad: *Uloga bosanskog jezika u procesima srpskohrvatske standardizacije*, "Pregled", 2, Sarajevo, 1987.
- Jahić, Dževad, Halilović, Senahid, Palić, Ismail: *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica, 2000.
- Juzbašić, Dževad: *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat*, Sarajevo, 1973.
- Juzbašić, Dževad: *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom Saboru i jezičko pitanje (1910–1914)*, Sarajevo, 1999.
- Kačić, Miro: *Hrvatski i srpski* (Zablude i krivotvorine), Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.
- Kapetanović, Mehmed-beg Ljubušak: *Šta misle muhamedanci u Bosni*, Sarajevo, 1886.
- Kraljačić, Tomislav: *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903*, Sarajevo, 1987.
- Kruševac, Todor: *Bosanskohercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo, 1978.
- Kuna, Herta: *Jezik bosanskohercegovačke muslimanske narodne poezije u odnosu prema standardnom jeziku*, Književni jezik, 4, Sarajevo, 1979.
- Kuna, Herta: *Jezik štampe u BiH do 1918*, Radovi VIII, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1981.
- Papić, Mitar: *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije*, Sarajevo, 1972.

- Pejanović, Đorđe: *Bibliografija štampe BiH 1859-1941*, Sarajevo, 1961.
- Rizvić, Muhsin: *Književno stvaranje pisaca u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine*, Knjiga I – II, Sarajevo, 1973.
- Rizvić, Muhsin: *Bosna i Bošnjaci, jezik i pismo*, Sarajevo, 1996.
- Slipičević, Fuad: *BiH od berlinskog kongresa do kraja Prvog svjetskog rata (1878-1918)*, Školska knjiga, Zagreb, 1954.
- Staničić, Ljiljana: *Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave*, Književni jezik, 12/3, Sarajevo, 1983, 139-160.
- Stančić, Ljiljana: *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*, Institut za jezik u Sarajevu, Radovi XII, Sarajevo, 1986.
- Šehić, Nusret: *Mjere Kalajevog režima u Bosni i Hercegovini na suzbijanju autonomnog pokreta muslimana*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, 1972-1973, Sarajevo, 1974.
- Šipka, Milan: *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850-2000)*, Dokument, Sarajevo, 2001.
- Zbornik radova: *Simpozij o bosanskom jeziku*, Institut za jezik u Sarajevu, Posebno izdanje, Knjiga 10, Sarajevo 1999.
- Zbornik radova: *Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak*, Institut za književnost, Edicija zbornika, Knjiga X, Sarajevo, 1992.